

TA’LIM JARAYONIDA INKLYUZIV YONDASHUVNI TASHKIL ETISHDA MAKTAB DIREKTORINING MAS’ULIYATI

Abdukadirova Ra’no Yulchibayevna

Toshkent Shahar Uchtepa tumani 129-sonli umumta’lim maktab direktori

Annotatsiya: *Mazkur maqolada ta’lim jarayonida inklyuziv yondashuvni tashkil etishda maktab direktorining mas’uliyati va yetakchilik faoliyati tahlil qilinadi. Inklyuziv ta’limning huquqiy, pedagogik va tashkiliy jihatlari yoritilib, maktab rahbarining strategik qarorlar qabul qilish, o‘qituvchilarni tayyorlash hamda ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishdagi o‘rni ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maktab direktorining mas’uliyat darajasi inklyuziv muhitni shakllantirishda muhim omil sifatida baholanadi.*

Kalit so‘zlar: *inklyuziv ta’lim, maktab direktori, mas’uliyat, pedagogik jarayon, ta’lim boshqaruvi.*

Annotation: *This article analyzes the responsibility and leadership role of school principals in organizing an inclusive approach to the educational process. The legal, pedagogical, and organizational aspects of inclusive education are discussed, with a focus on the principal’s role in strategic decision-making, teacher preparation, and cooperation with parents. Furthermore, the responsibility of school principals is evaluated as a crucial factor in creating an inclusive environment.*

Keywords: *inclusive education, school principal, responsibility, pedagogical process, educational management.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются ответственность и лидерская роль директора школы в организации инклюзивного подхода в образовательном процессе. Освещаются правовые, педагогические и организационные аспекты инклюзивного образования, акцентируется внимание на роли директора в принятии стратегических решений, подготовке учителей и налаживании сотрудничества с родителями. Ответственность директора школы оценивается как важный фактор формирования инклюзивной образовательной среды.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, директор школы, ответственность, педагогический процесс, управление образованием.*

Kirish

Bugungi kunda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning eng muhim yo‘nalishlaridan biri – bu inklyuziv ta’limni rivojlantirishdir. Inklyuziv ta’lim – barcha bolalarning, jumladan, imkoniyati cheklangan, nogironligi yoki maxsus ehtiyojlari mavjud o‘quvchilarning teng huquqli va sifatli ta’lim olish imkoniyatini ta’minlashga qaratilgan yondashuvdir. Bu jarayonning samarali amalga oshirilishi ko‘p jihatdan maktab rahbarining mas’uliyati va yetakchilik salohiyatiga bog‘liqdir.

Maktab direktori nafaqat o‘quv jarayonini boshqaruvchi, balki pedagogik jamoani umumiy maqsad sari yo‘naltiruvchi, ota-onalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yuvchi va o‘quvchilar uchun inklyuziv muhitni yaratishda tashabbuskor shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. Direktorning inklyuziv ta‘lim tamoyillarini to‘g‘ri anglab, ularni amaliyotga joriy etishi maktabdagi barcha bolalar uchun qulay, xavfsiz va samarali ta‘lim sharoitlarini yaratishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Shu bois, inklyuziv ta‘limni tashkil etishda maktab direktorining mas‘uliyati masalasi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham chuqur o‘rganishni talab qiladi. Chunki maktab rahbarining qarorlari va faoliyati inklyuziv yondashuvning sifatli amalga oshirilishi hamda ta‘lim jarayonida ijtimoiy adolat, tenglik va insonparvarlik tamoyillarining ustuvor bo‘lishini ta‘minlaydi.

Hozirgi davrda ta‘lim tizimida inklyuziv yondashuvni rivojlantirish masalasi jahon miqyosida dolzarb bo‘lib bormoqda. BMTning “Nogironlar huquqlari to‘g‘risida”gi Konvensiyasi, YUNESKOning “Ta‘lim hamma uchun” dasturi va boshqa xalqaro hujjatlar barcha bolalar, jumladan, imkoniyati cheklangan o‘quvchilar uchun teng ta‘lim huquqini ta‘minlashni taqozo etadi. Shu jarayonda har bir maktabning, xususan, maktab direktorining faoliyati alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston ta‘lim tizimida ham inklyuziv ta‘limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Bu borada qabul qilinayotgan qonun va qarorlar maktablarda inklyuziv muhit yaratishni talab etmoqda. Biroq bu jarayon faqat metodik ta‘minot yoki moddiy-texnik baza bilan cheklanmay, balki maktab rahbariyatining mas‘uliyati va boshqaruv madaniyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Aynan maktab direktori inklyuziv yondashuvning amaliyotda to‘g‘ri joriy etilishini, o‘qituvchilar jamoasining bu sohada malakasini oshirishni va ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yishni ta‘minlaydi. Shuning uchun ham direktorning mas‘uliyati inklyuziv ta‘lim sifatining kafolati sifatida qaraladi.

Shu jihatdan, maktab direktorining inklyuziv ta‘limni tashkil etishdagi roli va mas‘uliyatini ilmiy asosda tahlil qilish, zamonaviy tajribalarni o‘rganish va ularni ta‘lim amaliyotiga tatbiq etish bugungi kunda nihoyatda dolzarb vazifa hisoblanadi.

Asosiy qism

Inklyuziv ta‘lim jarayonini samarali tashkil etishda maktab direktori markaziy o‘rin tutadi. Chunki ta‘lim muassasasining umumiy strategiyasi, tashkiliy faoliyati va pedagogik muhitini belgilovchi shaxs aynan rahbar hisoblanadi. Maktab direktorining mas‘uliyatini bir necha asosiy yo‘nalishlarda ko‘rib chiqish mumkin:

1. Huquqiy va tashkiliy mas‘uliyat. Maktab direktori eng avvalo ta‘lim sohasida qabul qilingan qonun va me‘yoriy hujjatlar, jumladan, inklyuziv ta‘limga oid davlat dasturlarini to‘liq bajarilishini ta‘minlashi lozim. Shu jumladan, o‘quvchilarning huquqlariga rioya etilishi, maxsus ehtiyojga ega bolalar uchun sharoit yaratilishi, moddiy-texnik baza mustahkamlanishi direktorning tashkiliy faoliyatiga bevosita bog‘liqdir.

2. Pedagogik jarayonni boshqarish. Direktor inklyuziv ta‘lim jarayonida o‘qituvchilar jamoasining malakasini oshirish, ularni zamonaviy metodlar va psixologik-pedagogik

yondashuvlar bilan tanishtirish, darslarni differensial tashkil etishga yo‘naltirish uchun mas‘uldir. O‘qituvchilarning o‘zaro tajriba almashuvi, metodik seminar va treninglarning muntazam o‘tkazilishi maktab rahbarining tashabbusi bilan amalga oshirilishi kerak.

3. Psixologik muhitni shakllantirish. Inklyuziv ta‘lim samaradorligi ko‘p jihatdan maktabdagi ijtimoiy-psixologik muhitga bog‘liqdir. Direktorning vazifasi o‘qituvchilar, o‘quvchilar va ota-onalar o‘rtasida ijobiy muhit yaratish, diskriminatsiya va chetlanishning oldini olish, hamkorlik va mehr-muhabbat tamoyillarini qaror toptirishdan iborat.

4. Ota-onalar bilan hamkorlik. Maktab rahbari inklyuziv ta‘limni amalga oshirishda ota-onalar bilan muntazam muloqotda bo‘lishi, ularning fikrini inobatga olishi va farzandlarining ta‘lim jarayonida faol ishtirokini rag‘batlantirishi zarur. Ota-onalar uchun ma‘naviy-ma‘rifiy seminarlar tashkil etish, ularni ta‘lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish direktorning muhim vazifalaridan biridir.

5. Innovatsion yondashuvlarni joriy etish. Direktorning mas‘uliyati faqat nazorat qilish bilan cheklanmay, balki ta‘lim jarayonida innovatsion metodlar va texnologiyalarni tatbiq etishda ham namoyon bo‘ladi. Raqamli ta‘lim vositalari, onlayn resurslar, maxsus dasturlar va moslashtirilgan materiallar inklyuziv yondashuvni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

6. Yetakchilik va shaxsiy namuna. Direktor nafaqat boshqaruvchi, balki jamoa uchun yetakchi va ibrat bo‘lishi kerak. Uning shaxsiy munosabati, inklyuziv qadriyatlarga bo‘lgan e‘tibori o‘qituvchilar va o‘quvchilarda ijobiy motivatsiya uyg‘otadi. Shu ma‘noda, direktorning mas‘uliyati nafaqat tashkiliy, balki ma‘naviy-axloqiy jihatdan ham o‘lchanadi.

Shunday qilib, maktab direktorining mas‘uliyati inklyuziv ta‘limni samarali tashkil etishda asosiy omillardan biri bo‘lib, u ta‘lim muassasasida barqaror, tenglikka asoslangan va insonparvar muhitni shakllantirishning kafolatidir.

Ta‘lim jarayonida inklyuziv yondashuvni tashkil etishning dolzarbligi zamonaviy jamiyatda inson huquqlarining tengligi, demokratik qadriyatlar va ijtimoiy adolat tamoyillari bilan bevosita bog‘liqdir. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumiy ta‘lim jarayoniga qo‘shilishi nafaqat ularning shaxsiy rivojlanishiga, balki butun jamiyatda ijobiy ijtimoiy muhitning shakllanishiga xizmat qiladi. Shu bois, inklyuziv ta‘limni samarali tashkil etish maktab rahbariyatidan, xususan, direktoridan yuqori mas‘uliyat va boshqaruv kompetensiyasini talab etadi.

Mavzuni o‘rganishning zarurligi quyidagi omillar bilan asoslanadi:

1. Huquqiy asoslar – O‘zbekiston Respublikasida qabul qilinayotgan ta‘lim sohasidagi huquqiy-me‘yoriy hujjatlar inklyuziv ta‘limni rivojlantirishni talab qilmoqda. Direktorning mas‘uliyati ushbu hujjatlarning amalga bajarilishini ta‘minlashda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

2. Pedagogik ehtiyoj – Maktabda barcha bolalar uchun teng sharoit yaratish, o‘qituvchilarni tayyorlash va metodik qo‘llab-quvvatlash jarayonlarini boshqarish zarur. Bu borada direktor tashabbuskor va mas‘uliyatli bo‘lishi lozim.

3. Ijtimoiy ahamiyat – Inklyuziv muhit bolalarda tolerantlik, hamjihatlik, hamkorlik va insonparvarlikni shakllantiradi. Maktab direktori ana shu ijtimoiy qadriyatlarni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilishda bosh figuradir.

4. Amaliy natijadorlik – Direktorning inklyuziv ta’limni samarali tashkil etishi ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilar qamrovini kengaytirish, nogironligi bo‘lgan bolalarning ijtimoiy integratsiyasini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu sababli, mazkur mavzuni ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish, mavjud muammolarni aniqlash va samarali yechimlarni ishlab chiqish ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Inklyuziv ta’limni tashkil etishda maktab direktori mas’uliyati nafaqat ta’lim muassasasining ichki boshqaruv tizimi, balki butun jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Direktorning strategik qarorlari, pedagogik jamoa faoliyatini yo‘naltirish va otalar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishi inklyuziv muhitning muvaffaqiyatli joriy etilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, direktorlar inklyuziv ta’lim bo‘yicha yetarli bilim va boshqaruv ko‘nikmalariga ega bo‘lgan taqdirda, maktablarda tenglik, adolat va insonparvarlik tamoyillari samarali amalga oshadi. Bu esa imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim jarayoniga to‘laqonli qo‘shilishi va ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishiga zamin yaratadi.

Shunday qilib, ta’lim jarayonida inklyuziv yondashuvni samarali tashkil etishda maktab direktori mas’uliyatini chuqur o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish ta’lim sifatini oshirish, bolalar huquqlarini ta’minlash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim shartlaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2021.
3. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2020.
4. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Ta’lim boshqaruvi va pedagogik menejment asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
5. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Policy Makers. – Paris: UNESCO, 2017.
6. Florian, L. The Sage Handbook of Special Education. – London: Sage Publications, 2018.
7. Ainscow, M., Booth, T. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education, 2019.
8. Slee, R. Inclusive Education and the Question of Equity. – New York: Routledge, 2019.
9. Salomova D. Inklyuziv ta’lim jarayonida boshqaruv va rahbarlik masalalari // Pedagogika va psixologiya jurnali. – Toshkent, 2022. – №3. – B. 45–52.

10. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Inklyuziv ta’lim bo‘yicha metodik qo‘llanma. – Toshkent, 2021.